

PRÓBA NOWEJ INTERPRETACJI BRZESKIEGO FRESKU ŚCIENNEGO JANA KUBENA

W artykule p.t.: „Quadrature of the Holly Cross Church in Brzeg” opublikowanym w BPTGiGI nr 9/2001/s.70-76 autorka omówiła fresk sklepienny nawy głównej pojezuickiego kościoła p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Brzegu. W pracy tej opublikowano także zdjęcie fresku na ścianie prezbiterium brzeskiego kościoła¹.

Konserwator kościoła mgr Jerzy CZAJOR zapewnia, że konstrukcja perspektywiczna jest w tym fragmencie fresku oryginalna, barokowa². Znamcy sztuki barokowej zwracają uwagę na uzyskaną dzięki zastosowaniu późnobarokowego fresku „...*immanentność przestrzenną negującą granicę między rzeczywistą a namalowaną iluzjonistycznie architekturą.*” [2/s.346].

Tłem wykresu perspektywicznego stanowiącego podstawę fresku jest płaszczyzna ściany zamykającej prezbiterium. Dzięki iluzjonistycznemu freskowi ściana ta pozornie przestaje istnieć. Ulegamy złudzeniu, że wnętrze kościoła zostało przedłużone. Na tę kontynuację zwracają uwagę wszyscy autorzy analiz fresku w prezbiterium. Przestrzeń iluzjonistyczna nie została jednak do tej pory dostatecznie mocno powiązana z architekturą realną wnętrza, a finezja zaproponowanego przez Jana KUBENA rozwiązania przestrzeni za skromnym, realnym ołtarzem nie została w pełni doceniona³.

Analizę wykresu perspektywicznego elementów architektonicznych przedstawionych we fresku przeprowadzono na podstawie bezpośrednich oględzin i zdjęć wykonanych w kościele. Przyjrzyjmy się szkicowi sytuacyjnemu (fig.1) oraz szkicowi wykonanemu na podstawie zdjęcia fresku (fig. 2).

Przyjmijmy założenie, że będziemy traktować to co widzimy nie jako malowidło, ale jako rzeczywistą przestrzeń architektoniczną wypełnioną realnymi elementami architektonicznymi. Za ostatnim pilastrem prezbiterium⁴ widzimy kolejny pilaster (element 2/fig.1), którego płaszczyzna jest prostopadła do płaszczyzny pilastrów prezbiterium i nawy. Pilaster ten należy do ściany nawy poprzecznej, a oddalony jest od ostatniego pilastra prezbiterium o odległość równą szerokości realnego prezbiterium kościoła. Wskazuje na to łuk jarzmowy oparty na pilastrze nawy poprzecznej. Łuk ten leży w płaszczyźnie prostopadłej do płaszczyzn łuków jarzmowych nawy głównej i prezbiterium. Nad skrzyżowaniem nawy podłużnej (głównej wraz z prezbiterium) i nawy poprzecznej widzimy pendentywy. Na nich spoczywa tambur, sugerujący istnienie powyżej kopuły⁵. Monument w centralnej części fresku postrzegany jest jako przedłużenie nadstawy realnego ołtarza⁶. Konsekwencją takiego

¹ Patrz BPTGiG nr 9/s.71/ fig. 1 i strona w sieci Internet o adresie <http://baroko.w.interia.pl>

² Fresk podlegał wyłącznie konserwacji zachowawczej. Nigdy nie był przemalowywany.

³ Autorka pragnie podziękować prof. Mieczysławowi ZLATOWI za zachętę do przeprowadzenia analizy perspektyw fresku.

⁴ Przez ten pilaster przebiega granica między przestrzenią realną a iluzjonistyczną (patrz fig. 1 element 1).

⁵ O kopule wspomina w swojej analizie fresku I. PŁAZAK [5/s.205]. Nie wiąże jej jednak z nawą poprzeczną. Istnienie nawy i kopuły ma szczególne znaczenie dla ustalania podobieństwa pojezuickiego kościoła w Brzegu do uchodzącego za modelowe rozwiązanie jezuickiego kościoła Il Gesu w Rzymie. Por. R. NOWAK [4/s.15] i M. ZLAT [6/s.147].

⁶ Por. H. DZIURLA [1/s.346], R. NOWAK [4/s.20] i M. ZLAT [6/s.154].

założenia jest traktowanie środkowej części „iluzjonistycznego ołtarza” jako głównego obrazu ołtarzowego⁷. Przedstawiona w tym obrazie architektura postrzegana jest jako świątynia symboliczna.

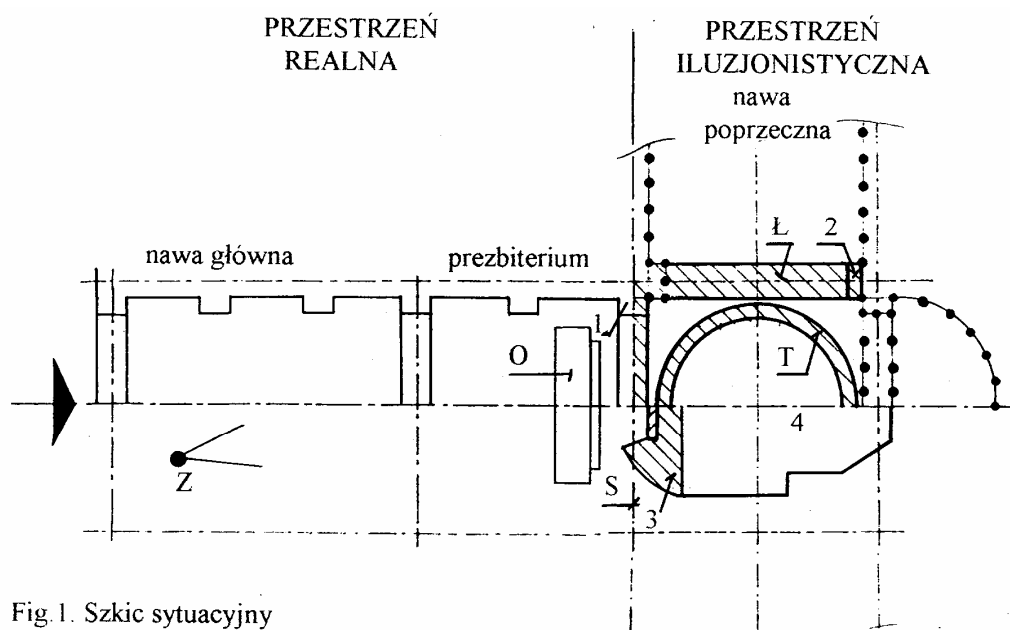

Fig. 1. Szkic sytuacyjny

S – ściana prezbiterium,	1 – ostatni pilaster prezbiterium,
O – ołtarz realny,	2 – pilaster nawy poprzecznej,
Ł – łuk jarzmowy nawy poprzecznej,	3 – ołtarz iluzjonistyczny,
T – tambur,	4 – obiekt wg propozycji autorki
Z – punkt, z którego wykonano zdjęcie
stanowiące podstawę do wykonania
szkicu (fig.2).	

Elementy architektoniczne przedstawione na szkicu:

—	– realne,
==	
///	– namalowane (iluzjonistyczne),
•••	– nie przedstawione we fresku,
ale stanowiące dopełnienie typowej konstrukcji
architektonicznej.

⁷ M. ZLAT [6/s. 154].

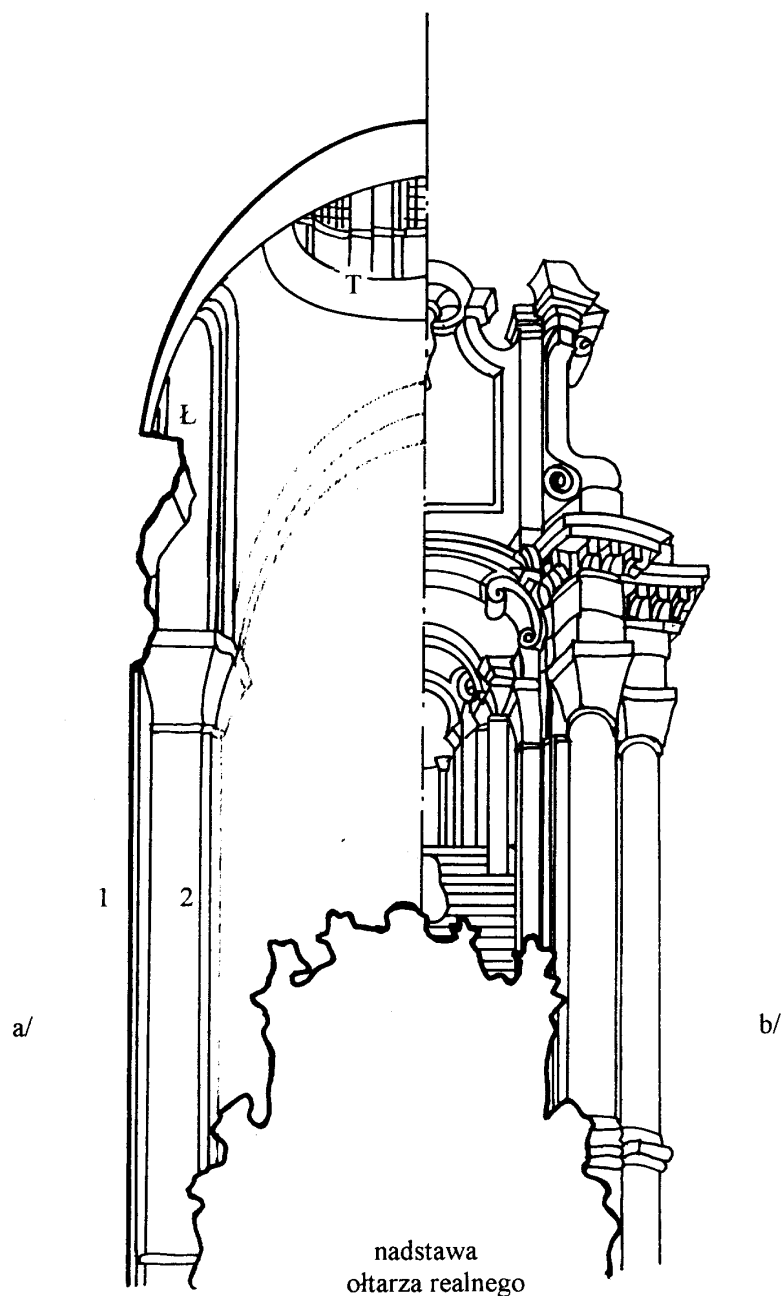

Fig.2. Szkic fresku wykonany na podstawie zdjęcia:

a/ łuk jarzmowy i pilaster nawy poprzecznej oraz tambur,

b/ centralny, monumentalny element architektoniczny.

Podziału szkicu wzdłuż osi symetrii kompozycji dokonano, żeby lepiej pokazać przestrzeń nawy poprzecznej i elementu centralnego. W tym celu wyeliminowano również postacie, a w miejscach tych przedłużono krawędzie elementów architektonicznych. Oznaczenia wg fig.1.

Jeżeli założymy, że KUBEN namalował za realnym ołtarzem obiekt, którego każda część jest strukturą architektoniczną, to pozostaje ustalić: czym jest ten obiekt?

Zdaniem autorki, nie jest to bezpośrednia kontynuacja nadstawy ołtarza, lecz obiekt wolno stojący. Do wnętrza tego obiektu prowadzą schody. Wnętrze obiektu składa się z dwóch pomieszczeń. Pierwsze z nich obszerniejsze stanowi przedsionek prowadzący do następnego, mniejszego pomieszczenia. Drugie, zamknięte pomieszczenie przypomina

prezbiterium lub komorę grobową. Cały obiekt przypomina kaplicę lub konfesję⁸. Jeżeli KUBEN wykreował tak wspaniałą konfesję to zapytajmy: nad grobem którego z męczenników? Zdaniem autorki, można wziąć pod uwagę motyw Grobu Pańskiego wybudowanego w Jerozolimie⁹.

Za możliwością takiej interpretacji centralnego elementu przemawia kilka argumentów:

- 1/ układ wnętrza kaplicy
 - a/ mała komora grobowa,
 - b/ większe pomieszczenie – przedsionek z kamieniem Anioła w centrum,
- 2/ układ fresków w kościele (historia odnalezienia i podwyższenia Krzyża Św.¹⁰),
- 3/ kolorystyka elementów architektonicznych (zieleń i róż indyjski, jak w jerozolimskim oryginale).

Możemy się domyślać, że za kaplicą znajduje się jeszcze przestrzeń, która stanowi rodzaj obejścia kaplicy.

Autorka ma nadzieję, że przygotowywana na podstawie restytucji wizualizacja pozornej przestrzeni pozwoli na przedstawienie KUBENA jako śmiałego kreatora późnobarokowej przestrzeni architektonicznej.

LITERATURA:

- [1] H. Dziurla: *Andrea Pozzo na Śląsku – reperkusje koncepcji malarskich i kompozycji architektury wnętrz*, W: ŚWIĘCHOWSKI, Zygmunt (red.) *Z dziejów sztuki śląskiej*, ss. 342-351, PWN, Warszawa, 1978,
- [2] J. Gorzelik: *Górnośląska grupa XVII-wiecznych kopii Grobu Pańskiego*, W: WRÓŃSKI, Marek (red.) *Architektura i sztuka sakralna na Górnym Śląsku (XII Tarnogórska Sesja Naukowa - Miasteczko Śląskie 2000)*, ss.139-146, Instytut Tarnogórski, 2000,
- [3] K. Krajewski: *Mała encyklopedia architektury i wnętrz*, Ossolineum, 1974,
- [4] R. Nowak: *Ku większej chwale Boga i czci Krzyża Świętego*, W: SZYBKOWSKI, Bogusław (red.) *Magia iluzji. Dzieło Jana Kubena*, s.11-82, Opole, 2000,
- [5] I. Płazak: *Jan Kuben. Dekoracja malarska kościoła parafialnego pod wezwaniem św. Krzyża w Brzegu*, W: *Opolski Rocznik Muzealny*, T.V, ss. 201-229, Opole,
- [6] M. Zlat: *Brzeg*, Ossolineum, Wrocław, 1972.

AN ATTEMPT OF NEW INTERPRETATION OF JAN KUBEN'S FRESCO IN BRZEG

The author, based on perspective analysis of architectural elements in the fresco, tries to re-interpret illusionistic space and the elements which are in it.

Autorka artykułu w oparciu o analizę perspektywy elementów architektonicznych przedstawionych we fresku próbuje na nowo zinterpretować iluzjonistyczną przestrzeń oraz elementy, które ją wypełniają.

Recenzent: dr Beata LEJMAN

⁸ Konfesja rozumiana jako grobowiec męczennika, znajdujący się we wnętrzu świątyni, zwykle w bogatej oprawie architektoniczno-rzeźbiarskiej K.KRAJEWSKI [3/s.277/ znac.2]

⁹ Bardziej znanym motywem są kopie Casa Santa z Loreto. Monumentalną oprawę architektoniczną brzeskiego grobu trudno porównywać ze skromnymi, realnymi kopiami grobu zrealizowanymi w epoce baroku na Śląsku. Por. J. GORZELIK [2/s.140]. Jednakże to właśnie przemawia za celowością stosowania malowideł iluzjonistyczno-architektonicznych oraz ich niezależności od miejsca, dostępnych materiałów, pieniędzy i czasu.

¹⁰ R.NOWAK [4/s.11-82].